

УДК 332.13

Онщенко В. В.,

аспірант, кафедра екологічного менеджменту,
Донецький державний університет управління, м. Маріуполь

КЛАСТЕРИ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РЕГІОНОМ

У статті обґрунтовано необхідність створення кластерних структур в економіці. Розглянуто поняття інтернаціоналізації та інтеграції. Встановлено їх зв'язок з процесами кластеризації. Наведено приклади успішного їх застосування. кластери стають ключовим компонентом національних і регіональних планів економічного розвитку. Підкреслена багатоаспектність кластерного розвитку. Розглянуті різні теоретичні підходи до розвитку процесу кластеризації. Зауважено, що принциповим питанням створення кластера є модель кластерної політики, що проводиться в тій або іншій державі. Досвід різних країн свідчить про відсутність єдиних уніфікованих механізмів створення, розвитку й стимулювання кластерів. Обґрунтовано, що реалізація кластерної політики може здійснюватися стосовно зовнішньопросторових і просторових кластерів, розвитку кластерних ініціатив. Залежно від функцій держави наведені типи кластерної політики. Розглянуто міжнародний досвід розвитку та організації мережі кластерів. Сформульовані основні етапи формування регіональної кластерної структури.

Ключевые слова: регіональна політика, інноваційні кластери, кластерний розвиток, соціально-економічна політика, модель кластерної політики, просторові кластери.

КЛАСТЕРЫ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНОМ

Онщенко В. В.

В статье обоснована необходимость создания кластерных структур в экономике. Рассмотрено понятие интернационализации и интеграции. Установлена их связь с процессами кластеризации. Приведены примеры успешного их применения. Кластеры становятся ключевым компонентом национальных и региональных планов экономического развития. Подчеркнута многоаспектность кластерного развития. Рассмотрены разные теоретические подходы к развитию процесса кластеризации. Отмечено, что принципиальным вопросом создания кластера является модель кластерной политики, которая проводится в том или ином государстве. Опыт разных стран свидетельствует об отсутствии единых унифицированных механизмов создания, развития и стимулирование кластеров. Обосновано, что реализация кластерной

политики может осуществляться относительно внешне-пространственных и пространственных кластеров, развития кластерных инициатив. В соответствии с функциями государства приведены типы кластерной политики. Рассмотрен международный опыт развития и организации сети кластеров. Сформулированы основные этапы формирования региональной кластерной структуры.

Ключевые слова: региональная политика, инновационные кластеры, кластерное развитие, социально-экономическая политика, модель кластерной политики, пространственные кластеры.

CLUSTER IN THE CONTROL SYSTEM OF REGION

Onishchenko V.

In article necessity of creation cluster structures in economy is proved. The concept of internationalization and integration is considered. It is established their connection with processes of cluster. Examples of their successful application are resulted. The cluster becomes a key component of national and regional plans of economic development. In this article many aspects of cluster development are emphasized. Different theoretical approaches to process development of cluster are considered. It is noticed that a creation question of principle cluster is the model of cluster politicians who is spent in this or that state. Experience of the different countries testifies to absence of the uniform unified mechanisms of creation, development and stimulation cluster. It is proved that realization cluster politicians can be carried out rather outwardly spatial and spatial clusters, developments of clusters initiatives. According to state functions types of cluster politicians are resulted: international experience of development and the network organization cluster is considered. The basic stages of formation regional of cluster structures are formulated.

Keywords: the regional policy, innovative cluster, the cluster development, the social and economic policy, cluster model politicians, spatial cluster.

Постановка проблеми. Глобальні світові процеси, що активізувалися на рубежі століть, відображаються й на конкурентних процесах. Конкуренція як центральний механізм ринкової економіки поширюється на різні рівні ієрархії економічної системи. Останнім часом помітно підсилюється увага до міжкраїнного аспекту конкуренції. А в період бурхливого розвитку технологій, логістики, засобів транспорту найважливішими факторами досягнення й утримання переваги над конкурентами стають не тільки інновації й освіта, але й взаємозв'язки між підприємствами, що забезпечує умови по створенню мережних структур – кластерів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вчених, які активно займаються вивченням проблем створення кластерної моделі регіонального розвитку, стратегічного планування відзначають як зарубіжних авторів: П. Бекатини [1], М.Портера [2], М. Ентрайта [3], Х.Шреплера [4], так і вітчизняних: С.Грищенко [5], П.Чечелюк [6]. Теоретичні аспекти управління, формування конкурентоспроможних кластерів та впровадження ефективного механізму управління регіоном знайшли своє відображення у публікаціях А.Александрова [7], О.Кучеренка [8], А. Миграяна [9] та інших. Разом з тим відсутній цілісний підхід до формування регіональної кластерної політики. Особливо необхідні розробки в галузі механізму використання кластерів в системі управління регіоном.

Метою статті є дослідження підходів щодо формування регіональної кластерної політики для її застосування в управлінні регіонами.

Основні результати дослідження. Останні десятиліття ХХ і початок ХХІ ст. характеризуються активізацією процесів інтернаціоналізації, глобалізації й інтеграції. Інтернаціоналізація, пов'язана з міжнародною торгівлею, відбувається більш динамічно завдяки розвитку й комерціалізації мережних структур.

На мікрорівні інтеграція здійснюється шляхом формування в економіці країни господарських блоків - кластерів, що включають фірми й організації, пов'язані між собою випуском кінцевої продукції й географічним положенням. При цьому регіон, усередині якого вони розташовуються, варто розглядати як місце нагромадження «критичної маси» соціального й людського капіталу, наукового, інноваційного й виробничого потенціалів. Тільки при наявності такого сполучення кластери виявляються стійкими, системно емерджентними й конкурентоспроможними. Кластерізацією уже охоплено більше 50% економік провідних країн, вона виступає як новий вектор розвитку світової економічної системи. Окремі аспекти феномену кластера досліджувалися протягом ХХ ст. у теорії полюсів росту й структур із прямими й зворотними зв'язками, агломерації, в економічній географії, економіці міської місцевості й регіону, регіональній економіці й інших сферах. Більшість цих досліджень звернені до безпосередніх елементів кластерів (у радянській науці - до «територіально-виробничих комплексів») або кластерам певного типу. Багато із цих напрямків, наприклад теорія агломерації, у сучасних умовах втрачають актуальність внаслідок глобалізації джерел постачання й ринків збуту.

У той же час цілісне явище кластера, його складне соціально-економічне інтегральне значення в сучасній практиці конкурентної боротьби й у розвитку окремих регіонів тієї або іншої країни досить чітко сформувалося в останні роки ХХ ст., що обумовлює необхідність теоретичної розробки цієї проблеми економічною наукою й практикою державного управління економікою [6].

Багатоаспектність кластерного розвитку вимагає застосування до нього різних теоретичних підходів. Перша група підходів включає теорію конкурентних переваг М. Портера [2], концепцію регіональних кластерів М. Енрайта [3], концепцію сполучення ланцюжка доданої вартості й кластерів, концепцію регіону навчання. Саме в цих теоріях кластер розглядається як одна з ефективних територіальних форм підвищення конкурентних переваг виробників. Друга група — це інституціональні теорії, що визначають економіку як систему взаємодіючих інститутів. У цьому випадку сам кластер можна розглядати як сучасний інститут, що поєднує у різному співвідношенні систему формалізованих і неформалізованих відносин як його учасників між собою, так і кластера із зовнішнім оточенням. Третя група. Розвиток кластера в часі, проходження ним ряду стадій від зародження до смерті свідчить про можливість використання еволюційної теорії для пояснення розвитку кластера. Четверта група. Великий внесок у кластерну теорію вносить сучасна парадигма регіонального розвитку, що включає концепції «регіон-квазікорпорація», «регіон-квазіринок», «регіон-квазідержава», «регіон-квазісоціум». Одночасно з цим формується постіндустріальна парадигма регіонального розвитку.

Таким чином, концепція кластера представляє нову точку зору на розвиток національної економіки, економіки регіону або міста, а також розкриває нові ролі компаній, уряду (або місцевих органів управління) і інших організацій, які прагнуть до підвищення конкурентоспроможності економіки країни або регіону як основи для наступного підйому рівня життя населення.

Відповідно до класичного визначення, в основі якого лежить підхід професора Гарвардської школи бізнесу М. Портера [2], кластер являє собою групу взаємозалежних компаній, що географічно сусідять, і пов'язаних з ними організацій, що діють у певних сферах, що характеризуються спільністю діяльності й взаємодоповненням один одного. Кластер може містити в собі стратегічні альянси підприємств із університетами, дослідницькими установами, споживачами, технологічними брокерами й консультантами. Кластер, виходячи із закордонного досвіду, забезпечує можливість ведення конструктивного й ефективного діалогу між державою й іншими інститутами.

Процес еволюції галузі може привести до створення або розширення кластерів, які виходять за галузеві рамки і є потужною чинністю економічного розвитку. Цей процес залежить від стану ринкових відносин, розмаїтості підприємницького середовища, рівня конкуренції, а також державної соціально-економічної політики й стратегічні напрямки її подальшого розвитку. Кластери конкурентоспроможних галузей, які досягають успіху, представляються у вигляді вертикального ланцюга, що складає з великої кількості послідовних шаблів підприємств і постачальників, що забезпечують устаткуванням і іншими спеціалізованими ресурсами. Утворення кластерів прискорює процес в окремо взятих

галузях, викликає сплеск інновацій і зміцнює здатність до конкуренції на світовому ринку. Залежно від змін зовнішнього середовища й ринкової кон'юнктури кластери формуються, розширюються, заглиблюються, а при несприятливих умовах можуть згодом згортається й розпадатися. Подібна динамічність і гнучкість кластерів є ще одною перевагою в порівнянні з іншими формами організації економічної системи [7].

Однією з сучасних форм організації високотехнологічного виробництва є кластер. Світовий досвід розвинених країн переконливо доводить як ефективність, так і неминучу закономірність виникнення кластерів різного виду. У соціально-економічному розвитку України виявлення й стимулювання розвитку виникаючих територіально-виробничих кластерів висувається як найважливіший напрямок формування загальнонаціональної системи підтримки інновацій і технологічного розвитку, що забезпечить прорив України на світові ринки високо- і середньотехнологічної продукції.

Досвід різних країн свідчить про відсутність єдиних уніфікованих механізмів створення, розвитку й стимулювання кластерів. Тому для реалізації вектору модернізації української економіки на базі кластерних принципів необхідна розробка обґрунтованої кластерної політики, що включає детальний механізм формування й державної підтримки кластерів стосовно до українських умов.

Принциповим питанням створення кластера є модель кластерної політики, що проводиться в тій або іншій державі. У практиці різних країн склалися дві моделі кластерної політики. Основний принцип ліберальної моделі, застосовуваної в США, Великобританії, Австралії, полягає в тому, що кластер — це ринковий організм і роль державної влади зводиться до того, щоб скасувати бар'єри, що заважають його природному розвитку. Ця кластерна стратегія характерна для тих країн, які за традицією проводять ліберальну економічну політику й багато чого віддають на відкуп ринку.

Особливості кластерної політики в цих країнах у тому, що основним гравцем є регіональна влада й регіональні організації, які разом із центральними учасниками кластерів розробляють і реалізують програми їхнього розвитку. Залежно від функцій держави виділяють наступні типи кластерної політики: аналітична кластерна політика: державні структури виступають каталізатором процесів кластеризації, уряд зводить зацікавлені сторони (наприклад, приватні компанії й дослідницькі організації) між собою, але забезпечує обмежену фінансову підтримку проекту; підтримуюча кластерна політика: каталітична функція держави доповнюється його інвестиціями в інфраструктуру регіонів, освіту, тренінг і маркетинг для стимулювання розвитку кластерів; директивна кластерна політика: підтримуюча функція держави доповнюється проведенням спеціальних програм, націлених на трансформацію спеціалізації регіонів через розвиток кластерів; інтервенціоністська кластерна політика: уряд поряд з виконанням своєї директивної функції переймає у

приватного сектора відповідальність за прийняття рішень щодо подальшого розвитку кластерів і за допомогою трансфертів, субсидій, обмежень або регулювання, а також активного контролю над фірмами в кластері формує його спеціалізацію.

Висновок. Світова практика свідчить про те, що в цей час промисловий прогрес забезпечують не розрізнені підприємства, а їхні об'єднання, групи, кластери й мережі. Кластерний підхід, будучи новою технологією підвищення конкурентоспроможності, переслідує ряд цілей: підвищення життєвого рівня населення, посилення конкурентоспроможності бізнесу, що перебуває на території регіону, підтримка ефективного бізнес-клімату, котрий збільшує конкурентні переваги бізнесу й перехід до комплексного використання потенціалу розвитку території держави.

1. Becattini G. *From Marshalls to the Italian «Industrial Districts»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.competitiveness.org.

2. Портер М. *Международная конкуренция* /М. Портер; [пер. с англ.]. — М.: *Международные отношения*, 2012.

3. Enright M. *Regional Clusters and Economic Development: A Research Agenda* / M. Enright, U. Staber, N. Schaefer, B. Sharma // *Business Networks: Prospects for Regional Development*. – Berlin: *Walter de Gruyter*, 1996.

4. Шреплер Х. *Международные экономические организации* / Х. Шреплер; [пер. С. А.Тюпаева, И.Н.Фомичева]. - М.: *Международ. отношения*, 2011.

5. Брувер А. *Стратегічне планування місцевого розвитку: розробка та впровадження проектів* / А. Брувер, Н. Руденко., С. Грищенко. – К.: *Європ. комісія*, 2013.

6. Скоч А. *Международный опыт формирования кластеров* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intelros.ru>

7. Александрова А. Л. *Эффективность муниципальных социальных программ: возможность и необходимость оценки* / А. Л. Александрова., З. Л. Садовская, Д. Р. Страйк. – М., 2010.

8. *Державне управління: плани і проекти економічного розвитку: монографія* / за заг. ред. О. Ю. Кучеренка, І. В. Запатріної. – К.: *ВПП*, 2013.

9. Миграян А. А. *Теоретические аспекты формирования конкурентноспособных кластеров* / А. А.Миграян. – М.: *Атика*, 2011.

Стаття надійшла до редколегії 01.04.2016 р.